

Inleiding

Kun je een boek over preventie van probleemgedrag schrijven? Die vraag kreeg ik een tijdje geleden voorgelegd. Niet een naslagwerk, maar gewoon een handzaam, vlot leesbaar boek over gedrag. Ik vond het een uitdaging, want over gedrag is veel te vertellen. Ik moest dus kiezen uit een enorme berg mogelijkheden. Dat leverde ten slotte dit boek op. *Voorkom lastig gedrag. Wat kun jij als leerkracht aan preventie doen?*

Volgens sommige mensen bestaat probleemgedrag niet. Dat zijn vaak geen leerkrachten. Ik vind in ieder geval dat gedragsproblemen wel bestaan. En ik wéét dat ze een 'signaal' zijn. Ook wijs ik absoluut geen schuldige aan. Stel dat je net als ik tot de conclusie komt dat gedragsproblemen bestaan (al noem je ze misschien anders: ontwikkelingskansen, verborgen behoeftes of wellicht heb je nog mooiere termen). Dan wil je waarschijnlijk graag weten hoe je dat gedrag kunt voorkomen (of de ontwikkelingskans grijpen, of de behoefte snappen). Want vaak kun je dat. Daar concentreert dit boek zich dan ook op. *Preventie van lastig gedrag*. Los van stoornissen, die voor sommige mensen betekenen dat er nodeloos etiketten geplakt worden op tere kinderzielen en voor anderen dat je aan dat gedrag dan toch niets kunt doen. (Wat trouwens niet waar is.)

Of ze gelijk hebben of niet, gedrag is er altijd. Met of zonder stoornis. En in een klas waar je met z'n allen probeert zo goed mogelijk te leren en waar leerkrachten zo goed mogelijk proberen kennis over te dragen, kan gedrag dat niet passend is behoorlijk in de weg zitten. Dat is voor niemand leuk. In dit boek vind je in ieder geval uitleg hoe je naar gedrag kunt kijken; lees je waarom we soms op een verkeerde manier kijken, waarom gedrag soms een 'probleem' wordt en dat ook de leerkracht 'probleemgedrag' kan veroorzaken; en wordt er gekeken naar wat er achter dat gedrag zit.

En natuurlijk lees je ook wat je als leerkracht kunt proberen als zich gedragsproblemen voordoen. Ontdek hoe je deze kunt stoppen, zodat jij je weer kunt bezighouden met je *core business*: lesgeven.

Anton Horeweg,
Leerkracht, gedragsspecialist (M SEN)

Opmerking:

Waar in dit boek naar leerlingen, leerkrachten en anderen wordt verwezen met 'hij', 'zijn' of 'hem', kun je doorgaans ook 'zij' of 'haar' lezen.

HOOFDSTUK 1

Gedrag

Gedrag. Een belangrijk onderwerp op elke school. Maar vaak als het een probleem wordt. Veel van het gedrag vinden we namelijk vanzelfsprekend: 'Iedereen weet toch dat je ...' Soms blijkt tot schrik van de leerkrachten dat niet 'iedereen weet dat je ...' Dit boek helpt je om eerder te kijken, pro-actiever bezig te zijn met gedrag. Voorkómen van lastig gedrag dus.

Gedrag: wat is dat eigenlijk?

Hoewel we er allemaal een voorstelling van hebben, blijken er nog behoorlijk wat definities te zijn. Google er maar eens op als je nieuwsgierig bent. In dit boek houden we de volgende definitie aan:

Gedrag bestaat uit alle bewuste of onbewuste handelingen, die al dan niet waarneembaar zijn.

Er zijn verschillende soorten gedrag. Je kunt niet 'geen gedrag' vertonen. Wel is sommig gedrag onzichtbaar. Waarneembaar gedrag bestaat uit alle handelingen die daadwerkelijk te zien zijn. In dit boek gaat het vooral over dat laatste. Gedrag in de klas kun je vrijwel altijd zien of horen. En dat is handig, want als je gedrag wilt observeren, moet je uitgaan van wat je ziet en hoort. Objectief (voor zover mogelijk) en feitelijk.

Hoe kijk jij naar gedrag?

Het is lastig om objectief en feitelijk naar gedrag te kijken. Wat ik 'zie' wordt mede bepaald door mijn eigen waarden en normen, wat ik al meegemaakt heb, mijn eigen karakter, mijn eigen opvattingen, mijn eigen wensen, mijn eigen afkeer voor bepaalde gedragingen enzovoort. Hierdoor kan tijdens het kijken mijn blik vertroebeld worden. Dat is moeilijk te voorkomen, want ik sleep mezelf altijd mee. Door je hiervan bewust te zijn, kom je toch een heel eind.

Jari staarde stil voor zich uit tijdens de rekenles. De observant noteerde het volgende: 'J. droomt weg.' Na enige tijd pakte Jari zijn pen en noteerde iets in zijn schrift. De observant noteerde: 'J. gaat weer aan het werk.'

Hoewel de observant ongetwijfeld zijn best doet, is dit geen feitelijke beschrijving van het gedrag van Jari. Wat er feitelijk gebeurt is dit: 'Jari kijkt voor zich uit. Hij schrijft niet.' Vervolgens: 'Jari pakt zijn pen. Het *lijkt* of hij iets noteert.' (Later bleek dat Jari een tekeningetje had gemaakt.)

Gedrag lokt emoties uit

In bovenstaand voorbeeld zien we dat onze eigen gedachten en gevoelens al snel meespelen als het gaat om gedrag. Kees van der Wolf verwoordde het mooi: *'Wat je denkt dat je ziet, is meer wat je denkt dan wat je ziet.'*¹ En dat is zeer menselijk. Gedrag lokt namelijk emotie uit. Geloof je dat niet? Zeg eens tegen je collega dat hij geen les kan geven. Of stoor hem eens een keer of acht tijdens zijn instructie.

Juist hierdoor wordt vooral druk en agressief gedrag als probleemgedrag gezien. Bij de meeste mensen roept dit namelijk emoties op als boosheid, afkeer, wanhoop of verdriet. Dat geeft ook meteen aan waarom we stil en teruggetrokken gedrag niet als probleemgedrag zien: als we het al opmerken, roept het emoties op als mededogen. Bij dat laatste schieten we in de helpstand, bij het eerste schieten we in de verdediging. We 'pikken het niet.' Zeker als we de indruk hebben dat het kind dit gedrag expres laat zien of als we ons aangevallen voelen.

Lastig gedrag zien waar het niet is

Het soort gedrag lijkt mede te bepalen of we het 'lastig gedrag' noemen. Daarnaast hebben leerkrachten (en ouders) soms onvoldoende kennis van wat normaal gedrag is, als je naar de ontwikkeling van kinderen kijkt. Het gedrag wordt dan ten onrechte probleemgedrag genoemd.

Het soort gedrag lijkt mede te bepalen of we het 'lastig gedrag' noemen.

Loes (4 jaar, groep 1) pakt elke keer het schepje van Josje af, als ze in de zandbak aan het spelen zijn. Omdat Josje dat schepje nooit zelf wil geven, geeft ze Josje altijd eerst een klap in haar gezicht en pakt dan snel het schepje. 'Loes vertoont echt probleemgedrag,' zegt de leerkracht van groep 1/2. 'Ze slaat voortdurend andere kinderen. Ik maak me grote zorgen.'

Sem (11 jaar, groep 7) staat boven op de heuvel die aan de rand van het schoolplein is gesitueerd. 'I'm the king!' schreeuwt hij. Iedereen die in zijn buurt komt, krijgt een enorme duw van zijn grote lijf en valt gegarandeerd de heuvel af. Als een van de jongens probeert om zijn handen vast te pakken, schopt Sem hem keihard tegen zijn benen. De jongen schreeuwt en rolt naar beneden. 'I'm the king!' brult Sem.

Bovenstaande voorbeelden zijn je vast bekend. Wellicht denk je meteen aan extra hulp voor deze kinderen, maar het gedrag is normaal gedrag. Dat wil niet zeggen dat je het als leerkracht of ouder goed hoeft te vinden. Loes moet immers leren dat je niet zomaar iemand in zijn gezicht slaat. Ook niet als je iets van de ander wilt hebben. Loes moet dat echter nog *leren*.

Sem is een jongen. Dat zal geen verrassing zijn, maar dat Sem gewoon jongetjesgedrag vertoont misschien wel. Jongens bepalen op een fysieke manier wie de baas is. En dat is precies wat Sem hier doet. In zijn enthousiasme wellicht op een wat te ruwe manier, maar dit is normaal jongetjesgedrag.

Lastig gedrag zien waar een ander het niet ziet

Gedrag is eigenlijk helemaal niet meetbaar. Voor rekenen kun je in het leerlingvolgsysteem kijken wat een kind scoort. Wellicht heeft hij een II-score voor rekenen. Die score is aan het aantal goed gemaakte opgaven gekoppeld. Bij gedrag werkt dat niet. Als je twee keer boos

wordt op een dag, scoor je dan slecht? En drie keer? Er is geen maat voor – en dat is fijn, want er zijn genoeg leerkrachten die twee keer boos worden op een dag. Het kan best zijn dat wat jij probleemgedrag vindt, door je collega of een (andere) ouder niet zo ervaren wordt.

'Man, dat kind (Safira) komt altijd schreeuwend binnen. Gek word ik ervan.'

Deze leerkracht vindt het gedrag een probleem.

'Safira komt altijd vrolijk binnen. Ze schreeuwt wel een beetje, maar als ik haar naam dan even duidelijk zeg en haar aankijk, slaat ze snel haar hand voor haar mond en is ze stil.'

Deze leerkracht heeft er duidelijk minder moeite mee.

Of gedrag als een probleem *ervaren* wordt, is dus een belangrijke factor, die vaak mede bepaalt hoe je erop zult reageren.

Waar komt lastig gedrag vandaan?

Lastig gedrag door de situatie

Probleemgedrag is eigenlijk gewoon 'gedrag'. De plek en/of het moment waar je dat gedrag vertoont, maakt soms dat we het probleemgedrag noemen. Het is dan niet passend in de situatie. Onderstaand voorbeeld kan dit illustreren.

Simone zit heel alert in de klas. Dat kun je zien als je goed naar haar kijkt. Haar ogen volgen constant de leerkracht. Ook als ze eigenlijk aan het werk moet zijn, kijkt ze om de paar tellen op om de leerkracht te observeren. Simone vertoont 'scangedrag'. Kinderen die onveilig opgroeien of langere tijd in een onveilige, angstige situatie verbleven, vertonen dit gedrag. Het is een overlevingsstrategie: blijkbaar moest in een eerdere situatie de volwassene nauwlettend in de gaten gehouden worden. In die situatie was het dus 'passend' gedrag.